

PM om efterfrågan av äldreomsorg hos den judiska och romska minoriteten samt möjlighet till väntjänst

Uppdrag

I budget 2021 ges äldrenämnden i uppdrag att i samråd med kommunstyrelsen och stadsdelsnämnderna utreda efterfrågan av äldreomsorg hos den judiska och romska minoriteten i samråd med de berörda nationella minoriteterna. Ytterligare ett uppdrag är att äldrenämnden i samarbete med kommunstyrelsen ska undersöka möjligheten för väntjänst för de minoriteter där staden inte erhåller riktade statsbidrag, det vill säga för den judiska och romska minoriteten. Båda uppdragen redovisas i detta PM.

Bakgrund

Nationella minoriteter och deras rättigheter

Enligt riksdagsbeslut år 1999 har Sverige fem erkända nationella minoriteter: sverigefinnar, samer, tornedalingar, judar och romer. Samerna är även ett urfolk enligt riksdagsbeslut år 1977.

Minoritetsspråken är finska, samiska, meänkieli, jiddisch och romani chib. Samiska och romani chib består av flera olika varieteter. Enligt Institutet för språk och folkminnen är bland annat arli, kaale, gurbeti, bugurdzi, kalderash, lovari, polsk romani och resande romani olika varieteter av romani chib som talas i Sverige. En del romer är finsktalande. Den enskilde kan även identifiera sig med en minoritetskultur utan att kunna respektive minoritetsspråk.

Sveriges minoritetspolitik utgår från det av riksdagen fastställda målet att ge skydd för de nationella minoriteterna, stärka deras möjligheter till inflytande och stödja minoritetsspråken så att de hålls levande.

Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk (2009:724, minoritetslagen) kom år 2010 och reviderades år 2019. Den ger alla nationella minoriteter ett grundskydd i hela riket och ett förstärkt skydd för sverigefinnar, samer och tornedalingar inom utpekade förvaltningsområden såsom i Stockholm. Av minoritetslagen följer att staden ska informera minoriteterna om deras rättigheter och ge dem inflytande över frågor som berör dem. Minoriteterna har även rätt att bevara sin kulturella identitet oavsett om de kan respektive

minoritetsspråk eller inte. I grundskyddet ingår bland annat rätten att få sin äldreomsorg helt eller till väsentlig del på sitt språk om det finns personal som talar dessa språk. I Stockholm gäller grundskyddet för jiddisch och romani chib. Enligt det förstärkta skyddet har finsk-, samisk- och meänkielitalande en ovillkorlig rätt till äldreomsorg på sitt minoritetsspråk.

Enligt socialtjänstlagen (2001:453) ska staden verka för att det finns tillgång till omsorgspersonal som behärskar minoritetsspråk. Enligt minoritetslagen ska staden verka för att det finns finsk-, samisk- och meänkielitalande personer inom myndighetsutövning och service. Utifrån lagstiftningen har Stockholms stad antagit riktlinjer för arbetet med nationella minoriteternas rättigheter (Stockholms stads riktlinjer för arbetet med nationella minoriteternas rättigheter, 2018-2022).

Kommunfullmäktige har även beslutat om en lokal strategi för romsk inkludering (Stockholms stads strategi för romsk inkludering 2018-2022) som baserar sig på regeringens nationella strategi. Stadens strategi syftar till att ”insatser som skyddar och främjar romers rättigheter som nationell minoritet ska utvecklas, och hinder som romer kan erfaras i stadens verksamheter ska undanröjas.” Vidare ”ska utvecklingsarbetet präglas av romsk delaktighet och egenmakt, principen om icke-diskriminering samt kunskap om och respekt för romers historia, språk och kultur. Arbetet inom socialtjänstens område ska vara strategiskt och långsiktigt och syfta till att öka den romska minoritetens förtroende till socialtjänsten.”

För att få en helhetsbild av behoven av äldreomsorg på minoritetsspråk och stadens resurser att tillgodose dessa behov behöver staden regelbundet kartlägga både efterfrågan av äldreomsorg på minoritetsspråk och den minoritetsspråkskompetens som finns bland berörda anställda, exempelvis vård- och omsorgspersonal samt biståndshandläggare. Den senaste kartläggningen gjordes under 2020. I Stockholm finns ett äldreboende med judisk inriktning och två äldreboenden med finsk inriktning. Ett servicehus kan erbjuda omsorg och service på finska. I övrigt kan inte Stockholms stad erbjuda några äldreomsorgsinsatser med judisk eller romsk inriktning även om det enligt kartläggningen fanns ett fåtal omsorgspersonal som hade kunskaper om dessa kulturer och deras språk.

I stadens samråd brukar minoriteterna framföra att det överlag är svårt att hitta information om minoriteternas rättigheter inom äldreomsorgen och att information vid biståndshandläggning behöver förbättras.

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget följer upp efterlevnaden av minoritetslagen och redovisar detta löpande till regeringen. Det saknas möjligheter till överklagande och sanktioner om en kommun inte bedöms tillgodose minoriteternas rättigheter.

En historia av diskriminering, hat och utsatthet

Både den judiska och den romska minoriteten bär en lång historia av diskriminering, hat och utanförskap, såväl internationellt som i Sverige, vilket är välbelagt i litteratur och forskning. Enligt svenska rapporter, exempelvis från Diskrimineringsombudsmannen (SOU 2010:55) om romernas situation och från Brottsförebyggande rådet (2019:6) om judarnas situation, upplever båda grupperna diskriminering och hat i Sverige även idag. I många fall läggs skulden för den diskriminerande särbehandlingen eller de enskildas hatiska attityd på minoritetsgrupperna själva, på deras kultur och livsstil som avviker från den svenska majoritetskulturen. Många romer saknar förtroende för myndigheter. En del romer och judar väljer ibland även att dölja sin etnicitet.

Metod för att utreda efterfrågan

Utredningen under 2021 handlade om en kvalitativ aspekt, det vill säga hur äldre romer och judar själva beskrev sin efterfrågan av äldreomsorg. Detta utifrån vad som var viktigt för dem i syfte att kunna bevara sin kulturella identitet. Stiftelsen Stockholms Läns Äldrecentrum har genomfört utredningen på uppdrag av äldreförvaltningen. Äldrecentrum har redovisat utredningen i ett PM: ”Att bli sedd, förstådd och lyssnad till. En kvalitativ undersökning kring efterfrågan och behov av äldreomsorg för romer och judar i Stockholm.” Äldrecentrums utredning sammanfattas i detta PM.

För att öka möjligheten att nå flera äldre som inte alltid känner tillit till myndigheter genomförde Äldrecentrum utredningen i samarbete med ett antal romska och judiska kontaktpersoner. De romska kontaktpersonerna arbetade med romsk inkludering i Stockholms stad och hade en etablerad ställning inom den romska minoriteten. De judiska kontaktpersonerna arbetade på Judiska församlingen och var den judiska minoritetens utvalda representanter för samråd med Stockholms stad.

Utredningen sökte svar på vad romer och judar som var 65 år eller äldre och bosatta inom Stockholms stad ansåg vara viktigt för dem för att de skulle kunna bevara sin kulturella identitet inom äldreomsorgen. Avsikten och ambitionen med utredningen var att ge en egen röst till båda minoriteterna, synliggöra deras egna tankar kring äldreomsorgen och därmed skapa förståelse för respektive minoritets behov av äldreomsorg. Svaren ger en övergripande bild

av respektive minoritets behov och förväntningar samt förutsättningar för att anlita äldreomsorg.

Äldrecentrum hade i samråd med äldreförvaltningen och de romska och judiska kontaktpersonerna tagit fram ett antal frågor till både en enkät och en intervjuguide. Frågorna handlade bland annat om de enskildas erfarenheter om och förväntningar av äldreomsorgen, hur de ville att äldreomsorgen skulle ta hänsyn till deras kulturella identitet och tillhörighet samt vilket språk de önskade använda. Möjliga markörer för den kulturella tillhörigheten var exempelvis mat, musik, konst, litteratur, seder och bruk, språk, traditioner och historia. Även intresset för att vända sig till en frivillig väntjänst, antingen som volontär som ger av sin tid som vän eller som någon som söker sällskap av en vän, undersöktes. Syftet med väntjänst är att förmedla sociala kontakter till dem som vill utöka sitt sociala nätverk eller känner sig ensamma. I sällskap med en vän kan man exempelvis gå på promenad, besöka muséer eller ta en fika.

I samråd med de berörda kontaktpersonerna anpassades utredningens upplägg efter respektive minoritets förutsättningar att medverka i utredningen. Kontaktpersonerna inom Judiska församlingen distribuerade en enkät till sina medlemmar och till andra judiska aktörer, bland annat till Judiska hemmet, som i sin tur vidarebefordrade enkäten genom sitt kontaktnät till äldre judar och deras anhöriga. Utifrån frågeguiden på svenska har de romska kontaktpersonerna intervjuat ett antal äldre romer, antingen på svenska, romani chib eller finska, eftersom flera äldre romer saknar en vana att läsa och skriva.

Resultatet för den romska minoriteten baseras på intervjuer med 37 romer varav elva var kvinnor och 16 män; tio personer ville inte ange sitt kön. Av de intervjuade var 20 personer mellan 65 och 75 år, åtta personer var 76 år eller äldre, resten uppgav inte sin ålder. Resultatet för den judiska minoriteten baseras på enkätsvar från 31 judar varav 19 var kvinnor och tolv män. Av de svarande var 20 personer 65–75 år, åtta personer var 76 år eller äldre och två personer uppgav inte sin ålder.

Den reella efterfrågan hos beställar- och utförarenheter

Äldreförvaltningens utredning i samråd med stadsdelsförvaltningarna om den reella efterfrågan av äldreomsorg på jiddisch och romani chib år 2020 visade att efterfrågan var låg eller obefintlig. Det som efterfrågades då var vård- och omsorgsboende med judisk inriktning. En hemtjänstverksamhet uppgav att de hade fått frågan om det fanns personal som kunde romani chib.

Den judiska minoritetens egen beskrivning av efterfrågan av äldreomsorg

För att kunna efterfråga äldreomsorg behöver den enskilde veta hur man hittar information om äldreomsorgen och vart man kan vända sig för att ansöka om hjälp. Enligt utredningen kände två tredjedelar av de med judisk tillhörighet till hur man hittar information om äldreomsorgen. Endast ett fåtal av de svarande hade pågående insatser inom äldreomsorgen.

Det fanns ett önskemål från flertalet svarande att personalen inom äldreomsorgen skulle ha grundläggande kunskaper om antisemitism, judarnas historia och den judiska kulturen såsom religionen, koshermaten och högtider samt vad de innebär i den judiska livsstilen. Av svaren framgick även att det kan variera hur de enskilda upplever och tillämpar sin judiska kultur: Alla var inte religiösa men ville ändå gärna följa judiska traditioner och sedvänjor, vilket äldreomsorgen bör ha förståelse för. Några lyfte äldreomsorg med judisk inriktning, särskilt vård- och omsorgsboende, som en viktig faktor för känslan av samhörighet och trygghet. I övrigt önskade flera svarande att bli bemötta med respekt och utifrån sina individuella behov.

Att kunna kommunicera på jiddisch var inte viktigt för de svarande då alla helst ville kommunicera på svenska. Däremot uttryckte flera att det var viktigt att personalen inom äldreomsorgen kunde kommunicera flytande på svenska, både i tal och i skrift. Många uppgav också att de själva behärskade andra språk såsom engelska, tyska, polska, hebreiska och ryska och ville gärna ha hjälp av personal som även kunde dessa språk.

På frågan om vad de svarande ytterligare önskade av äldreomsorgen i Stockholm blev svaren ofta allmängiltiga såsom värdig äldreomsorg, välutbildad personal, kontinuitet och tid inom hemtjänst samt bättre sjukvårdsinsatser. Det fanns också specifika önskemål om att få omsorg av kvinnlig personal, att själv få bestämma när man vill flytta till ett äldreboende, att få bo tillsammans med sin partner och att det inte skulle kosta mer att bo på ett judiskt äldreboende än på andra äldreboenden.

Behovet av sociala aktiviteter och frivillig väntjänst

Flera av de svarande var aktiva i olika föreningar och andra sociala verksamheter, oftast med judisk anknytning. En tredjedel av de svarande kunde tänka sig att besöka öppna träfflokaler för seniorer. Någon poängterade att äldre judar ibland avstod från att besöka sociala verksamheter utan judisk anknytning av rädsla för allmänhetens antisemitism och fördomar. Vidare uppgav en

tredjedel att de kunde tänka sig att ställa upp som volontär i en frivillig väntjänst och lika många uppgav att de skulle kunna vända sig till frivillig väntjänst för att få sällskap av en vän.

Den romska minoritetens egen beskrivning av efterfrågan av äldreomsorg

De flesta romer som ingick i utredningen uppgav att de visste var de hittade information om äldreomsorgen och vart de skulle vända sig. En del uppgav att de skulle ta hjälp av sina släktingar eller andra som de hade förtroende för och som kunde hjälpa dem att vid behov kontakta äldreomsorgen. Av svaren framgick även att en del äldre romer inte var läsvana vilket gjorde att de hade svårt att ta del av information genom kommunens sedvanliga skriftliga kanaler.

Några svar beskrev minoritetens bristande förtroende för myndigheter och rädsla för kontroll och etnisk registrering. Även avsaknad av kunskap om hur och på vilka villkor äldreomsorg kan beviljas framkom tydligt. Några uppgav att de hade haft kontakt med kommunen men avstått från hjälpen när de insett att det krävdes en utredning om behoven eller exempelvis ett läkarintyg. Några uttryckte att de inte ville avslöja sin etniska tillhörighet eller namn och personnummer för myndigheter, andra uppgav att de inte ville ha kommunens tjänstemän hemma hos sig eller prata med dem i telefon. Samtidigt uppgav några att de behövde hjälp i sin vardag men hade inte fått det.

Cirka en fjärdedel av de intervjuade hade pågående insatser från äldreomsorgen. Flera uppgav att personalen var snäll och trevlig men nackdelen var att de inte hade kunskap om den romska kulturen eller kunde kommunicera på den enskildes minoritetsspråk. Av flera svar framkom att hygienregler och städning på ett visst sätt var viktiga kulturella inslag för romer. Några uttryckte att de helst hade velat ha hjälp av någon som själv var rom och som förstod deras kultur och seder samt talade deras språk. Detta för att kunna lita på personalen och känna sig trygg. Många fick även hjälp av familj och släkt. Några ansåg att det var bra medan andra uppgav att de helst inte ville belasta sina anhöriga.

Majoriteten, framför allt de som hade svårt med svenska språket, uppgav att de helst ville kommunicera på sitt modersmål såsom romani chib, finska, polska eller ryska. Detta var viktigt för att de skulle kunna göra sig förstådda på ett kulturellt plan. Flera ansåg också att det gick bra med svenska språket men att det då var viktigt att personalen behärskade svenska väl och talade tydligt.

Sammanfattningsvis önskade romerna att ”bli bemötta som alla andra”, det vill säga med respekt och lyhördhet för deras

individuella behov och förutsättningar. Samtidigt betonades också att äldreomsorgen bör ta hänsyn till deras kultur samt specifika erfarenheter av utsatthet och diskriminering vilket gör att de helst vill umgås och ha hjälp av andra romer. Några poängterade vikten av att kommunens information är tillgänglig för alla och att det ska finnas möjlighet för kommunikation utifrån målgruppens förutsättningar.

Behovet av sociala aktiviteter och frivillig väntjänst

De flesta uppgav att de inte brukade besöka några öppna träfflokaler för seniorer även om många samtidigt kände sig ensamma och beskrev en händselös tillvaro. En del betonade att romer inte alltid kände förtroende för majoritetsbefolkningen eller kände sig välkomna i sällskap med dem. Det viktigaste för de intervjuade var att träffa familj och släktingar. En del svarade dock att de gärna skulle besöka några verksamheter eller träfflokaler där de kunde umgås på sina kulturella villkor med andra romer. De såg också gärna att det fanns personal som kunde hjälpa dem att exempelvis hitta information och fylla i blanketter.

De flesta svarande uppgav att de skulle kunna vända sig till en frivillig väntjänst om de då kunde träffa andra romer. Lika många uppgav att de kunde tänka sig att ställa upp som volontär i en frivillig väntjänst och vara vän till någon annan rom.

Utredningens sammanfattande slutsatser

Utifrån svaren i utredningen kunde inga generella slutsatser dras. Resultatet pekade dock på några omständigheter som äldreomsorgen i Stockholms stad behöver ha kunskap om för att kunna bemöta efterfrågan av den judiska respektive romska minoriteten utifrån deras behov och förutsättningar. Sammanfattningsvis redovisades följande slutsatser:

- Informationen om äldreomsorgen och om minoriteternas rättigheter behöver bli tydligare och vid behov anpassas efter individens behov.
- Den romska minoritetens erfarenheter av diskriminering, hat och hot gjorde att många hade låg tillit till myndigheter. Detta kunde påverka den enskildes benägenhet att vända sig till myndigheter och ansöka om äldreomsorg.
- En del judar och romer valde att dölja sin etniska identitet och kultur i rädsla för hot och hat.
- All personal inom äldreomsorgen och biståndshandläggning behöver ha kunskap om den strukturella diskrimineringen, hat och hot som både judar och romer historiskt har varit utsatta för.

- Äldreomsorgen behöver säkerställa att målgrupperna inte utsätts för diskriminering och antisemitism utan att alla äldre bemöts med respekt utifrån allas lika värde.
- Äldreomsorgen behöver känna till respektive minoritets kultur, såsom judarnas seder och högtider och romernas regler för renlighet eller rädsla för personer utanför den romska kretsen.
- Det bör finnas tillgång till omsorgspersonal med judisk och romsk bakgrund och äldreboende med respektive kulturell inriktning. Detta för att skapa trygghet för de enskilda.
- Viktigt att ha tillgång till öppna träfflokaler och andra sociala verksamheter där de enskilda kan träffa andra äldre med samma kulturella tillhörighet.
- Personalen behöver ha goda kunskaper i språk, antingen i den enskildes modersmål eller i svenska.

Förvaltningens synpunkter

Utredningen visar vilka önskemål den judiska respektive romska minoriteten har på äldreomsorgen. Det är för det mesta samma önskemål som tidigare har framkommit i stadens samråd med respektive minoritet, bland annat tydligare information, äldreomsorg med personal som har kompetens inom respektive kultur och i vissa fall språk samt öppna träfflokaler riktade för den egna minoriteten.

Enligt förvaltningen bör staden se över sin information om minoriteternas rättigheter och om äldreomsorgen så att den är tillgänglig för alla. Förslagsvis bör informationen om rättigheterna bli sökbar från startsidan på Stockholms stads webb under en egen rubrik "Nationella minoriteter" för att underlätta för målgrupperna. Det bör också vara enkelt och tydligt att länka från äldreomsorgens startside till sidan om minoriteternas rättigheter och tvärtom. Informationen bör med fördel vara tillgänglig i ljudfiler då en del äldre har svårt att ta till sig skriftlig information. Tillgång till information om äldreomsorgen och minoriteternas rättigheter bör även finnas på stadens samtliga öppna träfflokaler för seniorer och i receptionen i respektive stadsdelsförvaltning.

Vidare bör staden anordna särskilda informationsträffar om äldreomsorgen på romani chib och finska på stadens öppna träfflokaler för seniorer. En kontaktperson som kan förklara på respektive minoritetsspråk hur en ansökningsprocess går till skulle kunna vara en brobyggare mellan stadens myndighetsutövning och målgruppens farhågor och misstänksamhet.

Vid rekrytering av omsorgspersonal bör kunskap i minoritetsspråk, framför allt i romani chib och finska, betraktas som en merit där

behov finns, förutsatt att kandidaten i övrigt har det som krävs, såsom adekvat utbildning. Detta är viktigt för att staden ska kunna erbjuda äldreomsorg på minoritetsspråk. Därutöver kan staden erbjuda kompetensutveckling i språk för de anställda som känner att de behärskar något av minoritetsspråken i viss mån men inte tillräckligt. I vissa fall går det bra att använda tolkar eller andra språkliga resurspersoner vid behov. Dock behöver staden kunna erbjuda äldreomsorg på finska helt eller till väsentlig del till den som så önskar.

Kompetens inom romers och judars historia och kultur, deras seder och bruk bör inkluderas i stadens ordinarie utbud av kompetensutveckling för äldreomsorgens anställda och även för biståndshandläggare. Grundläggande kunskap om dessa aspekter är viktigt i möten med och i omsorgen av de enskilda från respektive minoritet.

Öppna träfflokaler riktade endast till en minoritet förekommer i viss mån, bland annat anordnar Farsta stadsdelsnämnd träffar för romer. Flera stadsdelsnämnder har under 2021 haft samråd med minoriteter för att närmare undersöka behovet av aktiviteter och träfflokaler för seniorer.

Enligt utredningen fanns det intresse av väntjänst både inom den judiska och romska minoriteten. Eftersom Stockholms stad ingår i förvaltningsområden för finska, samiska och meänkieli har dessa minoriteter möjlighet att få bidrag till sin väntjänstverksamhet genom det statsbidrag som är avsett för uppbyggnad av förvaltningsområden. Idag finns väntjänst både för finsk- och meänkielitalande.

Den judiska och romska minoriteten har möjlighet att vända sig till den redan existerande volontärverksamheten Frivillig väntjänst som äldrenämnden stödjer i form av föreningsstöd. Frivillig väntjänst har dock inte möjlighet att förmedla vänner utifrån specifika språk eller kulturell bakgrund. Ett annat alternativ är att någon judisk och romsk förening startar en egen väntjänst och då ansöker om föreningsstöd av äldrenämnden enligt stadens riktlinjer.

Även Länsstyrelsen betalar årligen ut organisationsbidrag till riksorganisationer som företräder de nationella minoriteterna judar, romer, sverigefinnar och tornedalingar. Syftet med bidraget är att stödja och underlätta organisationernas verksamheter. Riksorganisationer kan få bidrag till verksamhet som syftar till att exempelvis främja den egna nationella minoritetsgruppens identitet, kultur och språk.

Äldreförvaltningen kommer att se över informationen om möjligheten till väntjänstverksamhet.

Förvaltningen finner det viktigt att alla äldre i Stockholms stad känner att de behandlas likvärdigt inom äldreomsorgen. Stockholms stad har riktlinjer för likvärdig biståndsbedömning som gäller alla. Äldreomsorgens nationella värdegrund i socialtjänstlagen anger att omsorgen av äldre personer ska basera sig på värdigt liv och ta hänsyn till de äldres individuella behov. Dessa styrdokument anger både ett regelverk och ett förhållningssätt vars avsikt är att hitta en likvärdig men individuellt utformad äldreomsorg. Staden måste fortsätta att aktivt informera om äldreomsorgen i syfte att nå alla medborgare.